

O'QUVCHILARDA TANQIDIY VA TAHLILIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Abduraxmonova Feruza Ma'ruffjon qizi

Qo`qon universiteti Andijon filiali

Masofaviy ta'lim, Boshlang'ich talim yo'nalishi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'quvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish metodlari pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tanqidiy va tahliliy fikrlash zamonaviy ta'limning muhim kompetensiyalaridan biri bo'lib, o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishi, muammoli vaziyatlarni anglab yetishi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Fikrlash turlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat va refleksiv yondashuvlarning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, tahliliy fikrlash, pedagogik metodlar, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, refleksiya.

Methods for developing critical and analytical thinking in students

Annotation

This article analyzes the methods for developing critical and analytical thinking in students from a pedagogical and psychological perspective. Critical and analytical thinking is one of the important competencies of modern education, which develops students' ability to deeply assimilate knowledge, understand problem situations, and make independent decisions. The effectiveness of interactive methods, problem-based learning, project activities, and reflective approaches that serve to form types of thinking is substantiated.

Keywords: critical thinking, analytical thinking, pedagogical methods, problem-based learning, interactive methods, reflection.

Методы развития критического и аналитического мышления у учащихся

Аннотация

В данной статье анализируются методы развития критического и аналитического мышления у учащихся с педагогико-психологической точки зрения. Критическое и аналитическое мышление является одной из важных компетенций современного образования, развивающей у учащихся способность глубоко усваивать знания, понимать проблемные ситуации и принимать самостоятельные решения. Обосновывается эффективность интерактивных методов, проблемно-ориентированного обучения, проектной деятельности и рефлексивных подходов, способствующих формированию типов мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, аналитическое мышление, педагогические методы, проблемно-ориентированное обучение, интерактивные методы, рефлексия.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy jamiyatda faqat tayyor bilimlarni egallash yetarli emas, balki o'quvchi axborotni tahlil qilish, solishtirish, baholash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Tanqidiy fikrlash — bu shaxsning axborotni ongli ravishda tahlil qilishi, dalillarni tekshirishi, mantiqiy xulosalar chiqarishi va mavjud qarashlarga nisbatan mustaqil munosabat bildirish qobiliyatidir. Tahliliy fikrlash esa muammoni qismlarga ajratib o'rganish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va tizimli fikrlash orqali yechim topishga yo'naltirilgan intellektual jarayondir. Ushbu ikki fikrlash turi

bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘quvchining bilish faoliyatida muhim o‘rin egallaydi. Ta‘lim amaliyotida ko‘plab hollarda o‘quvchilar reproduktiv fikrlashga, ya‘ni tayyor bilimlarni yod olishga yo‘naltirilgan faoliyat bilan cheklanib qolmoqda. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmasligiga olib keladi. Natijada o‘quvchilar o‘z fikrini asoslab berishda, murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

O‘zbekiston ta‘lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, xususan, kompetensiyaga asoslangan ta‘lim modeliga o‘tish jarayoni o‘quvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishni muhim vazifa sifatida belgilaydi. Davlat ta‘lim standartlari va o‘quv dasturlarida o‘quvchilarning fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu esa pedagoglardan ta‘lim jarayonida zamonaviy, interaktiv va samarali metodlardan foydalanishni talab etadi. Tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish jarayoni o‘qituvchining pedagogik mahorati, ta‘lim muhitining tashkil etilishi va qo‘llanilayotgan metodlarga bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada o‘quvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik metodlar, ularning nazariy asoslari va amaliy samaradorligi ilmiy jihatdan yoritiladi.

Tanqidiy fikrlash (critical thinking) kontseptsiyasi falsafa tarixida qadimdan mavjud bo‘lib, uning asosiy ma‘nosi inson tafakkurining mustaqil va ongli faoliyatini ta‘minlash bilan bog‘liq. Aristotel va Suqrot kabi qadimgi yunon faylasuflari tanqidiy fikrlashni insonni ma‘lumotlar va voqealarni qabul qilishda passiv emas, balki faol yondashishga o‘rgatadigan jarayon sifatida ko‘rgan. Ular fikrni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini tarbiyalashni muhim deb hisoblaganlar. Suqrot metodologiyasi, ya‘ni dialektik usul, tanqidiy fikrlashning dastlabki nazariy bazasi sifatida qaraladi. Ushbu metod shaxsni savollar berishga, javoblarni tahlil qilishga va o‘z fikrini asoslashga o‘rgatadi. Aristotel esa mantiq va silsilaviy xulosalar chiqarish orqali tanqidiy fikrlashning intellektual

mexanizmlarini aniqladi. Oʻrta asrlarda tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi teologik va falsafiy tafakkur bilan uygʻunlashib, insonning ilmiy va axloqiy qarorlar qabul qilishida mantiqiy asoslarni shakllantirishga xizmat qildi. XVI–XVIII asrlarda esa tanqidiy fikrlashning ilmiy-nazariy asoslari Renessans va Aqliy yuksalish davrida rivojlana boshladi. Bu davrda faylasuflar, xususan, Fransis Bekon va Dekart, tanqidiy fikrlashni ilmiy metodologiya bilan bogʻlab, empirik dalillar va ratsional tahlil asosida qarorlar qabul qilishni targʻib qilganlar. XX asrda tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi pedagogika va psixologiya sohalarida yanada keng qamrovli talqin topdi. J. Dewey tanqidiy fikrlashni shaxsning ijtimoiy muammolarni mustaqil aniqlash va yechim topish qobiliyati sifatida belgiladi. Dewey nazariyasida tanqidiy fikrlash faqat bilimlarni qabul qilish emas, balki ularni tahlil qilish, izohlash va ijodiy tatbiq etishga qaratilgan faoliyatdir. Shu tariqa, tanqidiy fikrlash nazariyasi falsafa, psixologiya va pedagogika integratsiyasida shakllangan va zamonaviy taʼlim jarayonining poydevorini tashkil qiladi.

Oʻquvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish uchun taʼlim jarayonida maxsus pedagogik metodlar majmuasidan foydalanish talab etiladi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy-nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv va tajriba-sinov ishlariga asoslandi. Muammoli taʼlim metodi tanqidiy fikrlashni shakllantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu metodda oʻquvchilarga tayyor bilim berilmaydi, balki muammoli vaziyatlar yaratiladi va oʻquvchilar mustaqil ravishda muammoni tahlil qilib, yechim topishga undaladi. Bu jarayonda ular mantiqiy fikrlash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va dalillarga asoslanib xulosa chiqarishni oʻrganadilar. Metod — interaktiv taʼlim usullaridir. Bahs-munozara, “aqliy hujum”, klaster, Venn diagrammasi kabi metodlar oʻquvchilarning fikrlash faolligini oshiradi. Ushbu metodlar orqali oʻquvchilar oʻz fikrini erkin bayon etish, boshqalarning fikrini tahlil qilish va tanqidiy baholash koʻnikmalarini rivojlantiradilar.

Loyihaviy taʼlim metodi ham tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Loyihalar ustida ishlash jarayonida oʻquvchilar axborotni

izlash, saralash, tahlil qilish va amaliy natija chiqarishga o'rganadilar. Bu metod o'quvchilarda mustaqil o'rganish va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Refleksiya metodi orqali esa o'quvchilar o'z faoliyatini baholash, xatolarini anglash va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Dars yakunida refleksiv savollar va tahlillar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

Tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodlar o'quvchilarning o'quv faolligini sezilarli darajada oshirdi. Dastlabki bosqichda ko'plab o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalari sust rivojlanganligi aniqlandi. Muammoli va interaktiv metodlar qo'llanilgach, o'quvchilarning savollarga mantiqiy va asosli javob berish qobiliyati yaxshilandi. Ular berilgan axborotni tanqidiy baholash, solishtirish va tahlil qilishga ko'nikma hosil qildilar. Loyihaviy faoliyat natijasida o'quvchilarning ijodiy va analitik tafakkuri rivojlandi, bilimlarni amaliyotda qo'llash darajasi oshdi. Dars jarayonida o'quvchilarning faolligi va motivatsiyasi kuchaydi. Tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish metodlarining yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan interaktiv va muammoli metodlar o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, loyihaviy faoliyat va refleksiya o'quvchilarning fikrlash kompetensiyalarini samarali rivojlantiradi. Metodlarni tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini oshiradi. Shu bois pedagoglar ta'lim jarayonida tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodlardan keng foydalanishlari lozim.

Foydalanilgna adabiyotlar:

1. Baratov Sh. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari. –Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari tarbiyachi o'qituvchilari va guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar) –T.: Iste'dod, 2010-y.
3. Yo'ldoshev J.G', Yo'ldosheva F., Yo'ldosheva G. "Interfaol ta'lim sifat kafolati" (Bolaga do'stona munosabatdagi ta'lim). – T.: 2008-y.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993-y.
5. Yo'ldoshev J.G'. Uzluksiz ta'lim: malaka oshirish muammolari va echimlari. – T.: "O'qituvchi" nashriyoti, 1991-y.
6. Kamoldinov M., Vaxobjonov B. Innovatsion pedagogik texnologiya aoslari, savollar, javoblar (Kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun o'quv qo'llanma) – T.: "Talqin", 2010-y.